

Butlletí

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

ANY IV

JULIOL-SETEMBRE 1894

N.º 14

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ

Preus de subscripció: Pels socis residents, per semestre, una pesseta; per any, dugas pessetas; pels socis delegats (pagant per anyadas, á la bestreta), quatre pessetas; pel públich (idem), cinch pessetas. Los números solts y los tomos d'anys passats, ab augment de preu.

Punts de subscripció: En Barcelona, local del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (Paradis, 10, segon), y llibreteria d'Alvar Verdager (Rambla del Mitj, 5).

Redacció y Administració: Barcelona, carrer de Paradís, 10, y Llibreteria, 21, segon.

SECCIÓ D'EXCURSIONS

UNA EXCURSIÓ DE POBRE

Lo senyor rector de Sant Antolí, deganat de Santa Coloma de Queralt, havia d'anarsen á pendre les aygues de Tona, no per moda ni per esbarjo, que'ls rectors de la Segarra no's poden donar tals plers.

Lo senyor degà s'encarregà del servey de la parroquia, envianthi un de sos dos vicaris, mossèn Joseph.

Mossèn Joseph, que sabia l'encàrrech que'm féu nostre gran prelat de resseguir los arxius parroquials del bisbat, me digué:

—Vol venir á Sant Antolí? Jo d'allí estant voldria anar á Pujalt á fer una visita temps ha promesa á mon amich lo rector. Voldria anar també á fer una visita al santuari de Sant Ramon.

—M'hi pensaré, — li diguí. Y poques hores després li deya: — Estich resolt. Vindré á condició de que m'acom-

panyareu en mes visites als arxius dels pobles immediats al itinerari vostre. Dilluns vinent, si á Déu plau, dinarem á Sant Antolí. Ja podeu dir á la Pepa (la majordona) que hi tindrà un altre hoste.

Y cames aydeume. Dilluns, 9 de Juliol d'aquest any, me llevo á dos quarts de quatre, dich missa, prenh una caxalada, y sol y á peu surto de la vila á un quart de cinch, y ab cinch quarts d'hora pujo per una banda y baxo per l'altra la serralada de Montargull y arribo al poblet de Civit.

La primera casa que trobo és la del mestre de minyons. En aquell moment lo mestre, conegut meu, s'estava á la vora de la finestra ab un mirallet en l'una mà y la pinta en l'altra, fent sa *toilette*, tot esperant segurament que'l senyor rector toqués á missa.

Després dels saludos de rúbrica li diguí:

— Ahont trobaré al senyor rector? Ha tocat á missa?

— No encara.

— Donchs ò jo'l destorbaré ò ell me destorbarà, perquè desitjo que m'acompanyi un troç de camí cap á Pallerols; camí que no conech.

— Ja l'acompanyaré jo, — me replicà lo mestre.

— Donchs baxi cap á la rectoria, que vull saludar al senyor rector, y allí l'espero.

— Vinch al moment.

Y, en efecte, tot just lo senyor rector m'havia obert la porta forana, quan lo mestre's presentà.

No volguí pendre res en la rectoria: era massa dematí. Y despedintme de l'amich senyor rector y acompanyat de l'amable guia, emprenguí ab delit la baxada del torrent de Civit de Bordell y després lo camí sovint ombrejat de pins y roures que quasi sempre vorejant lo torrent porta primer al poblet de Monfar y després al de Pallerols.

Lo mestre, á mos instants prechs, se'm despedí á la vista de Monfar: d'allí avant lo camí és imperdible.

Tinch una memoria com una cistella. Fa dos ò tres mesos qu'havia vist á mon amich lo rector de Pallerols en la rectoria de Bellmunt. Allí m'havia innovat que s'estava á Pallerols, y jo, oblidadiç, caminava cap aquest poble pensant trobarhi un rector desconegut, ab la seguretat, emperò, de serne ben acullit.

Arribo á Pallerols, truco á la porta del cancell, y'm surt, ab gran sorpresa meva, l'amich y conterrani mossèn Joseph Albimis.

Al vèurem allí la majordona y al veure l'intimitat que me mostrava lo rector, ja devia començar á desliberar si per dinar mataria un conill ò un pollastre. Y jo, per trèurela de duptes, diguí al rector perquè ho entengués aquella:

—Vaig depressa. La Pepa de Sant Antolí ja m'està apariant lo dinar.

Demaní l'arxiu, y mon amich m'acompanyà á un quarto en lo qual hi havia un armariet cavat en lo tou de la paret.

—Mireu,—me digué;—aquí està tot, menos los llibres corrents.

Era poca cosa. Passí revista un per un de tots los manuals, y un per un de tots los plechs d'escriptures. Prenguí algunes apuntacions de diversos assumptos, ja religiosos, ja civils, y doní per acabada ma tasca, poch content del resultat. Ay! Tots los arxius, tots, són una ruina; però en tots, absolutament en tots, hi hà quelcom d'aprofitable.

L'iglesia parroquial té una forma rara en altres comarques, però no aquí en aquest cap de Segarra: en aquesta excursió n'he vist d'altres de forma semblant.

Consisteix en dues naus paraleles unides entre sí, ò, millor, que's comunican per medi d'un sol arch quasi tant ample com tota la llargada de les naus.

És de creure qu'una de les naus és d'època posterior y afegida per aumentar la cabuda de l'iglesia, qu'ab l'aument de la població resultaria petita. Aquí la una nau és romà-

nica y l'altra és ogival, acusant, per consegüent, ab tota certesa la construcció d'una y altra en dues èpoques.

Absolutament res conté que pugja cridar l'atenció, sinó una imatge de pedra del titular Sant Jaume que hi hà en una capelleta excavada damunt del portal de l'iglesia.

Abans hi havia, quasi tocant á Pallerols, lo petit poblet d'Ondara, qu'ara se toca ab lo de Pallerols y s'ha confós ab ell, perdent l'antich nom.

Seguint l'hermosa ribera del riuhet que ve de Civit, á un quart y mitj de Pallerols, hi hà lo de Sant Antolí. Mon company lo vicari de Santa Coloma vingué á trobarme á Pallerols per acompanyarme á Sant Antolí, ahont la Pepa, germana del rector, nos tenia lo dinar á punt.

En l'arxiu de Sant Antolí hi trobí una traducció catalana del llibre escrit en llatí per Boeci, titulat *Consolació*. Hi faltan los primers fulls, qu'és una desgracia. Està escrit en lletra cursiva del sigle XIV ò XV, cosa que no és fàcil distingir. Seria propietat d'algun antich rector de la parroquia y hauria quedat confós y barrejat ab los llibres propis de l'arxiu.

L'iglesia parroquial, com la de Pallerols, ab ses dues naus, una romànica y altra ogival, ab lo gran arch per comunicarse.

En una capella més moderna afegida al capdevall de la nau romànica, hi hà representada en un fris ò faja, que tindrà uns set ò vuit palms d'amplada, l'història de Sant Isidro, en rejoles de Valencia, algunes no posades en son degut lloch. Los quadros, ab ses amples cenefes, omplen tota la llargada de les parets laterals de la capella, qu'és dedicada á Sant Isidro.

També, com Pallerols, Sant Antolí ha absorbit la contigua població de Vilanova, de la qual ja no's parla perquè forma part de la de Sant Antolí.

Lo dia 9, dimars, després de dir missa, acompanyats de dos nevots del senyor rector de Sant Antolí, seminaristes que allí passavan les vacances, empenguerem lo camí de

Rabinat, quin poble dista uns tres quarts, la major part pujada, del de Sant Antolí.

Prenguí alguna nota de son pobre arxiu y passàrem á l'iglesia, que's compon d'una ayrosa nau romànica sens cap ornament.

En l'altar major s'hi venera una imatge de Maria Santíssima ab son fill diví assegut en un genoll de sa mare, que també està asseguda en un senzill trono. Lo fill Jesús amoxa un aucellet que serva sa mare. És tot de marbre y obra romànica molt notable. Abans estava vestida ab robes sobreposades. Mes, á indicació d'una persona intelligent, lo senyor rector convencé al poble de la necessitat de tràureli aquells disfreços que l'enlletgian, y's tragueren.

L'altar del Roser, que jo sospito qu'era l'antich altar major, conté molt notables pintures, ab filets daurats, representant passos de la vida de la Mare de Déu. Me sembla obra de les darreries del sigle XV. Les pintures estàn molt ben conservades. Se conex que foren embarniçades de poch anys ençà. Los marchs de les pintures són, sens dupte, obra moderna y desgraciada.

Prenguerem un glop, y en companyia del jove rector de Rabinat baxàrem á Sant Pere dels Arquells, antich senyoriu dels monjos de l'Estany y més tart dels de Montserrat.

Feta l'obligada visita á l'arxiu, visitàrem la parroquial. És un edifici ogival de la darrera època.

En l'altar major hi hà una imatge de fusta policromada representant á la Mare de Déu. És romànica. Procedex, segons tradició, del vehí poble de Montpahó. ¿L'haviau may ohit anomenar? És que ja no existexen d'ell més qu'un munt de runes. Jo lo conexia pels documents del nostre rich arxiu parroquial, vull dir lo de Santa Coloma de Queralt. Dintre dels murs d'aquesta ma vila natal nos diuhen antichs documents que hi havia un aplech de cases conegut ab lo nom de *la pobla de Montpahó*, potser del nom del més significat estadant d'aquell barri.

Eran les nou del matí, y ab un pet de sol qu'esquerdava les pedres, quan, acompanyats pel senyor rector d'Arquells, condexeble meu, una mitja hora, fins á punt ahont no era fàcil extraviarnos, empenguerem lo camí de Montlleó, que dista una hora y mitja d'Arquells. Fou lo troç més fadigós de tota l'excursió. Arribàrem amarats de suhor á Montlleó.

L'arxiu conté gran quantitat de pergamins, qu'examiní un per un, posant apart los que ho merexian.

L'iglesia és també romànica y de dues naus unides per un arch. La porta està bellament decorada y reforçada ab llistons de ferro de caps caragolats. L'imatge de Maria Santíssima que hi hà en l'altar major és també romànica y de fusta policromada. En l'altar del Sant Crist hi hà les estatués ogivals de pedra que representan á la Mare de Déu y á Sant Joan Evangelista, la primera molt més agraciada que la segona. En dos finestrals del campanar hi hà altres dues estatués de pedra de l'època ogival.

Dinàrem en la rectoria de Montlleó, y cap al tart, acabada allí la nostra tasca, prenguerem lo camí que'ns portà á Montpalau, acompanyats en part pel senyor rector de Montlleó.

Al cap-vespre arribavam á Montpalau, exintnos á rebre lo senyor rector, qui sabia la nostra vinguda. És molt conegut meu: lo rector més vell de tota la comarca: fa 38 anys que governa espiritualment aquella parroquia, molt estimat dels seus parroquians. És jovial, y sempre'n sab alguna de nova per contar y entretenirvos agradablement.

En l'arxiu trobí moltes vegades lo nom y la firma del *Dr. Pau Clarís*, que fou molts anys rector de Montpalau. Lo cor me féu un salt pensant si trobariam lo rastre dels primers anys de la vida del gran patrici. La data dels documents en que tal nom sonava, comparada ab la de l'època en que brilla lo famós diputat de Catalunya, me convencé de que aquest no era aquell. Lo que podria ser és que fos aquell un parent d'aquest.

La parroquial guarda un bonich sepulcre de pedra ab una estatua jayent ab vestidura civil, obra dels sigles XIV ò XV. L'inscripció, esborrada per groxudes capes de cals, és ara il·legible.

L'endemà, dimecres, dia 11, després de dir missa, acompanyats de l'amable senyor rector y d'un ordenando de l'honorable y antiga casa Vidal, emprenguerem de bon matí lo camí de Freixanet.

En l'arxiu parroquial trobí un volum ab lletra del sigle XIV, que conté:

1.er Un tractat de composició de cartes, compost per mestre Llorens Llumbart. Està en llatí, y després de la teoria conté gran nombre de models de cartes. Forma part d'una obra de retòrica composta pel matex autor, segons se desprèn del titul, qu'ès axí:

«Explicit ars narrandi, petendi et concludendi composita a magistro laurentio etc. incipit tractatus magistri laurentii de variis modis componendi epistolam, etc.»

2.^{on} Un fragment d'un poema català, mancat del començament y de l'acabament. Argument:

A un tir de ballesta d'un monastir hi havia un poble.

Pres del moster don ay parlat
ac un bell burch jus al costat
al tot pus luny trayt d'un arquer
ffo ayçel burch pres del moster...

En lo monastir lo sagristà, frare y sacerdot molt virtuós, havia obligat al dimoni á calçar sabates (¿per què fos sentit quan anés á tentar á algú?). Lo dimoni, rabiós, pensà venjarse. En lo cor de la dòna més bella y més honrada del poble hi encén un foll amor envers lo bon frare. La dòna se'n va al monastir, demana al frare ab lo pretext de confessarse, y li declara son amor:

Escoltatz ben ço queus diray
per confessar no vingui say,

mas que en ab vos pogués parlar
e descobrir tot mon afar:
e donchs auyats ma volentat,
tot mon cor dich que ay pansat
en vostra amor que mi destreny
si que perdi trestot mon seny:
menyar ne perdi e dormir
e nuyt e jorn plor e sospir;
si'l vostro cor no mi se tor,
lo meu morrà per vostra amor.

Lo frare és vençut y determina fugir ab la dama, portant-sen la plata de l'iglesia y ella les joyes y diners de casa seva.

Alegre lo dimoni consuma sa venjança pujantsen al campanar del monastir y cridant *Via fòra! Via fòra!* Frares y vehins del poble acuden als crits y saben la fugida. Corren cap als fugitius y'ls atrapan ab lo cos del delicte. Lo marit s'apodera de la dama, se l'emporta y la tanca en una cambra ab tres claus. Los frares tanca al sagristà en la presó.

Se presenta lo dimoni al presoner y li diu: — Jura que no'm faràs portar may més sabates y jo't trauré de la presó á tu y á la dama, y tot ho arreglaré de tal manera com si res hagués passat, esborrantne fins lo rastre y la memoria. — Lo frare presoner ho jura, y's troba lliure ell y dama, y la plata, qu'havian trencat, sencera y en sos llocs acostumats, y tot com si res hagués passat. Y aquí acaba lo fragment, que no consta més que de quatre planes á dues columnes, y restos de tres planes que contindrían l'acabament. Al començament sembla que hi faltan quatre planes. Total constaria d'onze planes á dues columnes.

3.er Un llibre titulat de filosofia: *Aquest llibre és de filosofia*; però no és tal, sinó d'astrologia judiciaria. Diu que'ls qui naxen en lo signe de *Taurus* tenen tals y quals qualitats fisiques y morals y los espera tal y qual esdevenidor; los qui naxen en signe de *Gèminis*, tal altre; los qu'en

Càncer, tal altre; y aquí acaba. Està mutilat al principi é incomplert ò no acabat.

Dinàrem á Gaver, ahont hi hà per rector mon compatrici mossèn Jaume Nadal. L'arxiu és molt pobre.

L'iglesia, situada en un cim y poch apartada del poble, desde'l qual s'hi puja per una rústica y pintoresca escalinata, pot considerarse com lo prototipo de les iglesies á dues naus, que's comunican per una ampla arcada quasi tant llarga com elles. Totes dues naus són romàniques. Té la portalada al mitj de la paret de mitjdia, sent orientada l'iglesia de ponent, ahont té'l cor, á sol-ixent, ahont té l'altar major. Damunt de la portalada hi hà lo campanar d'espadanya. És un conjunt rústech, enterament nou per mi, y per lo matex molt notable. L'iglesia té dues finestres, cada una formada per dues rústiques arcades, separades ara per una pedra á manera de pilastra sens obrar. Potser que la pilastra substituesca una robusta columna rodona, que sembla exigir l'estil arquitectònich.

Un torrent besa lo peu de la montanya ahont sèu Gaver. A l'altra banda, prop del torrent, hi hà un gran casal ab lladroneres, propi del Marquès de Castellvell, senyor de Gaver.

Guiats pel senyor rector, á les 3 de la tarde exírem de Gaver, y, passant per devant del poblet d'Estarús, famós per una imatge del Sant Crist molt venerada en la comarca, nos dirigírem al gran santuari de Sant Ramon.

En una pujada que's troba desseguida d'Estarús, veurem restos de sepultures antigues formades de lloses, podentshi veure encara alguns òssos que blanquejan entre la terra ab qu'estàn enrunades. Hi hà indicis d'altres sepultures encara intactas, y que valdria la pena d'explorar, al bell costat dels esmentats restos. Anant de Freixanet á Gaver me mostraren lo lloch ahont se n'han trobat altres. Per aquells indrets s'han trobat monedes celtíberes y romanes, indicis d'una població antiga.

Sant Ramon és un grandíssim convent ab sa grandiosa

iglesia, un y altra obra del passat sigle, quasi tocant al poble de la Manresana, format d'un sol y llarch carrer, del qual lo convent sembla mera continuació.

La portalada de l'iglesia és una bonica construcció ab quatre columnes salomòniques, ab l'estatua del sant patró en una capella damunt de la porta, y'l conjunt compost á manera d'un altar. L'interior és gran y senzill, d'estil grech-romà, un poch deteriorat pel abandono en que quedaren iglesia y convent després de la catàstrofe que sufriren los religiosos en 1835. L'altar major és barroch, però ricament daurat desde l'any passat; dauradura que costà 2,000 y pico de duros.

Lo camaril és completament independent de l'altar major. Se compon de dues parts: vestíbul y camaril propiament dit, separat del vestíbul per un reixat de fusta. Dintre del camaril hi hà un gran altar en forma de temple. Dintre d'aquest hi hà una imatge romànica de la Mare de Déu, que, segons tradició, conforme ab l'arqueologia, és la matexa que venerava Sant Ramon, quan encara no era més qu'un pastoret, en la vehina capella de Sant Nicolau, ara convertida en casa. Los religiosos degueren vestir ab los hàbits de Nostra Senyora de la Mercè aquesta antiga y venerable imatge, que ab tals moderns hàbits amaga la seva antiguetat. Lo pedestal en que descansa l'imatge esmentada és un sacrari que conté les reliquies de Sant Ramon, ò sia la major part de sos òssos, dintre d'una caxeta de ferro molt senzilla. Les reliquies són visibles perquè una de les cares de la caxeta és de vidre protegit per una senzilla reixa de ferro.

Férem á plaher les nostres devocions devant dels venerables restos de nostre sant compatrici, qui consagrà sa vida á la gran obra de la redempció dels catius; y examinada l'iglesia, ahont sols nos cridà l'atenció, ademés del grandíós altar major, una imatge en pintura de Nostra Senyora de les Gracies, copia de la que tenen en llur iglesia de Roma los mercenaris que allí residexen; y vistos los

grans claustres, de pesada arquitectura d'ordre compost, emprenguerem la via cap á Pujalt, distant de Sant Ramon una hora y mitja, acompanyats fins més enllà del poble de Ferràn pel senyor rector d'aquest poble, á qui casualment trobarem en Sant Ramon, encare que no'ns conexiam.

Ferràn està, poch més ò menos, á mitj camí de Sant Ramon á Pujalt. Me cridà molt l'atenció que la gent de Ferràn parlés ab la *i*, dient *pari, mari, sopis, peris, pomis*, lo matex que la gent de ma vila y la de Barberà, Solivella y altres. ¿Qui podria explicarnos aquesta singular varietat del llenguatge català, de la qual cap rastre he trobat en los documents dels molts arxius qu'he examinat? Lo més singular és qu'aquests pobles que parlan ab la *i* se troban no en un coto redondo y formant una sola agrupació, sinó escampats entre altres que parlan de diferent manera.

Entre dos foscans arribàrem á Pujalt. Vist l'arxiu, ahont vegí treballs d'immensa paciència fets per un dels rectors del nostre sigle, mossèn Sendil, sopàrem y dormírem, com se suposa, en la rectoria. Lo rector és íntim amich de mon company d'excursió mossèn Joseph Torra. Res de notable tenen les dues iglesies de Pujalt. Però lo poble conserva alguns portals ab voltes, restos de la fortificació mitjeval.

Lo poble de Pujalt, situat en una altura, com diu son nom (puig alt), era senyoriu dels antichs comtes de Cerdanya. D'ells passà als comtes de Barcelona, y aquests lo donaren á la noble casa de Cardona, que'l tingué bax son domini fins á nostres temps.

És tant pobre d'aygua, com Sant Ramon y altres de la Segarra, que les dònes, per beure y sobre tot per rentar, hán d'exir molt sovint del seu terme per anarsen á buscar aquell article indispensable en lo d'algun poble vehí, per exemple Gaver, que dista cosa d'una hora. Pobre gent!

Dijous, dia 12, á las sis del matí, acompanyats en part del senyor rector, nos dirigírem á Sandomí passant per Gaver, ahont descansàrem y férem un glop.

Serian les nou quan sortírem de Gaver, quin senyor rector nos acompanyà fins á Sandomí, ahont dinàrem.

Vist l'arxiu y l'iglesia, que no té res de notable, nos dirigírem fins á l'estació de Sant Guim en la via de ferro de Barcelona á Saragossa, acompanyats pel senyor rector de Sandomí, que allí dexàrem, dirigintnos llavors per camí molt conegut cap á la Tallada, ahont passàrem de llarch, per deturarnos en Montmaneu.

L'arxiu conté molts pergamins, alguns interessants per l'història local.

En la portalada de l'iglesia, barreja de romànich y ogival, hi hà una estatueta romànica de la Mare de Déu de lo més grosser y primitiu. Lo campanar conté fragments romànichs utilisats en la construcció feta allà per lo sigle XVI. L'interior és molt ben proporcionat, obra, sembla, del sigle XVI. Y res més.

Acompanyats fins més enllà del poblet de la Panadella (que no té més que cinch ò sis cases que pertanyen á la parroquia de Montmaneu, y ahont se travessa la carretera reyal de Barcelona á Madrid, entre Igualada y Cervera); acompanyats, dich, pel senyor rector de Montmaneu, passant, després de dexarnos, per devant del poble de Bellmunt, que tinch visitat varies vegades, nos dirigírem á la nostra vila de Santa Coloma, ahont arribàrem á dos quarts de nou del vespre, contentíssim de la nostra excursió de quatre dies, feta tota á peu, y sens gastar ni un cèntim, més que per estrenes dels escolans que'ns ajudaren la missa y per comprar alguna recordança en lo santuari de Sant Ramon.

Fou una verdadera excursió de pobre.

JOAN SEGURA, PBRE.

Santa Coloma de Queralt, 17 de Juliol de 1894.